Il-Professur Dun Ġużepp Calleja

Alfred Massa

Ħal Tarxien ta lil Malta diversi saċerdoti li għamlu ġieħ lil art twelidhom f'oqsma differenti tal-ħajja. Insemmi b'eżempju lill-Mons. Ġużeppi Schembri, Latinista mill-aqwa; lill-Kan. Perit Dun Ġużepp Bonnici, pradikatur prim u għal xi snin Assistent Ekkleżjastiku Ġenerali ta' l-Azzjoni Kattolika Maltija; u lill-Mons. Prof. Karm Sant, studjuż kbir tal-Kotba Mqaddsa u ħaddiem ħawtiel fil-qasam tal-Malti. Ma' dawn ma nistgħux ma nżidux saċerdot ieħor li bena isem sabiħ għalih, għal Ħal Tarxien u għal pajjiżu; qed nirreferi għall-Professur Dun Ġużepp Calleja, li fis-sena 2001 jaħbat il-260 anniversarju tat-twelid tiegħu.

Dun Ġużepp Calleja twieled f'Ħal Tarxien fl-1741 minn Anġlu u Duminka mill-familja mlaqqma Ta' Ganà.[1] Din kienet familja sinjura li kellha d-dar tagħha fuq il-lemin tal-knisja parrokkjali, in-naħa tal-kampnar fejn hemm Iż-żewġ qniepen il-kbar. Sa minn ċkunitu, Ġużeppi wera ħajra kbira għat-tagħlim. Tant hu hekk, li wara li ġie ordnat saċerdot madwar is-sena 1762, huwa ssokkta minnufih l-istudji tiegħu fl-ilsna klassiċi, il-Latin u l-Grieg, u fl-ilsna orjentali, l-Għarbi, is-Sirjak, il-Kaldajk, u t-Tork. Barra minn lingwista, huwa kien meqjus ukoll bħala arkeologu u studjuż tax-xjenzi naturali.

It-tagħlim tal-Għarbi f'Malta

L-interess fit-tagħlim tal-Għarbi fost il-kattoliċi nibet fil-bidu tas-seklu XVII. Kien żmien meta l-Imperu Ottoman kien wasal fi tmiemu, għax fis-sewwa kollha baqa' ma ħax ruħ wara t-telfa li ġarrab fil-battalja ta' Lepanto (1571). Sadattant l-Ewropa bdiet tqum fuq tagħha sewwa b'mod partikolari ekonomikament. Bdiet sensiela ta' attivitajiet kummerċjali bejn il-pajjiżi Eworpej u dawk Għarab li ħalliet ħafna frott.

Il-Knisja nnutat dan u tefgħet għajnejha fuq il-popli musulmani bil-għan li tibgħat missjunarji biex jikkonvertuhom għall-Kristjaneżmu. B'hekk ingħata

bidu għat-tagħlim ta' l-ilsien Għarbi, ħalli dawk il-missjunarji setgħu jkunu kapaċi jikkomunikaw mal-popli li kienu sejrin jaħdmu fosthom. Fl-1622 is-Sagra Kongregazzjoni għat-Tixrid tal-Fidi waqqfet kulleġġ f'Ruma għal dan il-għan. F'Malta l-istudju tal-Għarbi twaqqaf fl-1632 mill-patrijiet Franġiskani tal-Belt.[2] Uħud isostnu li anki fil-kulleġġ tal-Ġiżwiti kien beda jiġi mgħallem l-Għarbi għax kienet ix-xewqa tal-fundatur Injazju minn Loyola li jibgħat f'Malta membri tal-Kumpanija ta' Ġesù (kif inhuma magħrufin il-Ġiżwiti) biex ixerrdu t-tagħlim nisrani fost il-misilmin.

Fl-1632 ukoll beda t-tagħlim ta' l-ilsien Għarbi fil-kunvent tat-Tereżjani ġewwa Bormla. Għalkemm mhux magħruf min kien l-ewwel għalliem, iżda fl-1637 dan l-inkarigu ngħata lil ċertu Patri Dumink Pace, li ma damx ma waqqaf skola, seminarju, għal dawk li xtaqu jmorru jxerrdu l-vanġelu fost il-musulmani. Din l-iskola twaqqfet bis-saħħa ta' l-inkwiżitur Fabio Ghigi li aktar tard sar papa, bl-isem ta' Alessandru VII.

Fis-seklu XVIII imbagħad it-tagħlim tal-Għarbi beda jsir biss fis-seminarju ta' l-Imdina u fil-kunvent tal-Franġiskani, il-Belt, fejn kien jiġi mgħallem "għal siegħa kuljum barra l-Ħdud u l-festi kmandati".[3] Wara l-mewt ta' dun Girgor Carbone, li kien jokkupa l-post ta' lettur, fl-1773 sar konkors f'Ruma, li minnu ngħażel Dun Ġużepp Calleja biex ikun il-lettur il-ġdid. Issa dun Ġużepp kellu jgħallem l-Għarbi ġimgħa l-Belt u oħra l-Imdina. Din kienet biċa xogħol tassew iebsa għalih; l-aktar minħabba raġunijiet ta' skariġġ bejn Ħal Tarxien, il-Belt u l-Imdina. Iżda sena wara huwa ngħata l-permess li jgħallem sitt xhur fl-iskola tal-Belt u sitt xhur fis-seminarju ta' l-Imdina.

Fl-20 ta' Settembru 1795, il-Papa Piju VI (1775-99) ħabbar li t-tagħlim tal-Għarbi kellu jagħmel parti mill-programm ta' l-Università. Dan kien ifisser li min kien igawdi l-benefiċċju ta' l-isqof seta' jibbenefika bit-titlu ta' lettur fl-Università. Għalhekk, Dun Ġużepp Calleja nħatar l-ewwel lettur fl-Università ta' pajjiżna. Barra minn dan, issa l-iskola tal-Għarbi fi ħdan il-Knisja, imwaqqfa mis-Sagra Kongregazzjoni għat-Tixrid tal-Fidi spiċċat bl-aħħar lettur tagħha, Dun Ġużepp Calleja.

Għalliem ta' Mikiel Anton Vassalli

Dun Ġużepp Calleja dam jgħallem l-Għarbi għal 25 sena sħaħ; sentejn minnhom fl-Università. Fost l-istudenti li kellu kien hemm Mikiel Anton Vassalli (missier l-ilsien Malti), li tgħallem l-għarbi mingħandu bejn l-1780-87 fis-seminarju ta' l-Imdina. Fl-1785 Vassalli rnexxielu jieħu l-premju li l-Professur kien obbligat jagħti ta' kull sena lill-aħjar student. Huwa kompla l-istudji tiegħu b'mod partikolari fl-Għarbi għax kien jemmen li ma tistax tidħol fil-profond ta' l-ilsien Malti jekk ma tkunx taf tajjeb l-ilsien Għarbi. B'danakollu, ma nsibu mkien li M.A.Vassalli qatt ingħata l-inkarigu li jgħallem l-Għarbi fl-Università. Għaldaqstant wieħed ma jasalx biex jifhem imnejn kien ħa t-titlu ta' professur.

Dun Ġużepp Calleja miet fid-19 ta' mejju 1798, ftit ġimgħat biss qabel ma l-Franċiżi waslu Malta. Jingħad li fit-taħwid ta' dak iż-żmien, ftit xhur wara

mewtu, waqt żjara li l-Franċiżi kienu għamlu f'Ħal Tarxien, huma daħlu fid-dar fejn kien joqgħod Dun Ġużepp u ħarbtu kullimkien. Fost ħwejjeġ oħra huma qerdu għadd ta' kotba u manuskritti li min jaf kemm minnhom setgħu kienu siewja. Kulma fadal huwa dizzjunarju Għarbi-Tork li jinsab fil-Biblijoteka Nazzjonali tal-Belt. Ta' min jgħid li s-suċessur ta' Dun Ġużepp Calleja bħala professur tal-Għarbi fl-Unviersità kien ċertu Antonio Fadl Allah. Dan sar wara li Malta kienet għaddiet taħt il-ħakma Ingliża.

Dun Ġużepp miet f'Ħal Tarxien fl-età ta' 57 sena. Hu jinsab midfun fil-knisja parrokkjali kif wieħed isib miktub fil-*Liber Defunctorum* numru 5 paġna 14 li jinsab fl-uffiċċju parrokkjali ta' l-istess raħal. Uħud jgħidu li hu midfun fil-qabar tal-familja Calleja li hemm fil-kappella ta' l-Immakulata Kunċizzjoni; Iżda oħrajn isostnu li l-qabar tal-familja Ganà kien jinsab taħt il-preżbiterju ta' l-altar maġġur. Dan l-aħħar f'Ħal Tarxien issemmiet triq għal dan il-qassis għaref; din tinsab qrib is-Salib tad-Dejma fi Triq San Tumas. Ritratt tiegħu jinsab fis-sagristija tal-kappella tal-Madonna ta' l-Abbandunati, il-Wardija. Mons. Professur Karm Sant ħa ħsieb li jagħmel kopja tiegħu fl-uffiċju tal-kappillan, li hemm fis-sagristija tal-knisja Marija Annunzjata ta' Ħal Tarxien.

Tkun ħaġa xierqa kieku kellha titwaħħal lapida mal-ħajt tad-dar fejn dan il-qassis għaref twieled, għex u miet; dar li kif għedna tinsab fil-ġenb tal-knisja parrokkjali ta' Ħal Tarxien, magħrufa bħala id-Dar ta' Ganà.

Noti

1 Karm Sant, *Tarxien* (Għadd 79), p.10.
2 D.A. Agius, *Malta, Ċentru għat-Tagħlim tal-Għarbi fil-Mediterran* (KKM, nru 102), p.1.
3 ibid., p.6.